

Posudek magisterské diplomové práce

Student: Bc. Kateřina Váchová

Obor: Český jazyk a literatura – Základy společenských věd

Název práce v českém jazyce: Žánr dystopie v současné literatuře pro mládež

Název práce v anglickém jazyce: Dystopia Genre in Contemporary Youth Literature

Vedoucí práce: PhDr. Filip Kumberek, Ph.D.

Oponent práce: Mgr. Klára Soukupová, Ph.D.

Žánr dystopie se v současné literatuře prosazuje již delší dobu a nezdá se, že by měla jeho role slábnout. I proto je dobře, že na dané téma vznikají odborné práce, které reflektují nejen daný žánr sám a jeho varianty, ale také možnosti jeho využití ve výuce. Kateřina Váchová ve své práci prokazuje schopnost nad texty přemýšlet, zohledňovat je vzhledem k didaktické praxi, všímá si aktuálních témat a snaží se je vtáhnout do výuky. Oceňuji jasné vymezení tématu práce, která se věnuje nikoli kanonickým dystopiím staršího typu, ale novější produkci, a současně zůstává na poli literatury coby specifického média, aniž by bylo potřeba překračovat hranice směrem k filmům či počítačovým hrám. Při vědomí těchto kvalit je škoda, že některé roviny práce vykazují určité nedostatky, které níže kriticky hodnotím:

Práce obsahuje vady, které pravděpodobně vznikly (tak jako chyby v interpunkci, stylistice apod.) pod časovým tlakem v závěrečné fázi před odevzdáním: nesjednocený zápis literatury v poznámkách pod čarou a v seznamu literatury; chybějící odkazy u citací/parafrází odborných textů; nekompletní odkazy (s. 12, pozn. 14); citace textů, které nejsou uvedeny v seznamu literatury (př. s. 17, pozn. 24; s. 35, pozn. 52); chybné citace (s. 19, pozn. 30; s. 30, pozn. 49; v citacích chybí části vět), nevyznačené/nepřiznané citace (ze Sociologické encyklopedie 4. odstavec na s. 21; E. Dupréel na s. 44); odkazy na stažený text (s. 21, pozn. 37); chyby v citovaných ukázkách (!), a zvláště pak chybějící čísla stran u citací.

Přestože se práce věnuje konkrétnímu subžánru (young adult dystopie), a měla by tedy jasně

definovat svou oblast zájmu, pracuje s poměrně malým množstvím sekundární literatury. K young adult se uvádí pouze jedna kapitola souhrnné monografie. K žánru dystopie autorka pracovala pouze se studií Olgy Pavlove z roku 2018, přestože Pavlova v červenci 2022 na dané téma vydala krátkou a dostupnou monografii ($2 + 2 = 5$: *Světy antiutopické a dystopické literatury*), což je zásadní opomenutí. Vedle toho zde k dystopii figuruje pouze text z „měsíčníku o RPG hrách“ *Drakkar*, který nelze v žádném ohledu brát jako odborný zdroj pro literárněvědné bádání.

I proto není zcela jasné, jak autorka pojímá vztah mezi dystopií, sci-fi, fantasy a hororem (podle některých vyjádření se překrývají, podle jiných je dystopie odnož sci-fi, jindy autonomní žánr) a v čem vidí specifika literárních dystopií pro mládež.

V kapitole 2.3 autorka rozebírá literaturu pro děti a mládež a zamýšlí detekovat převládající žánry v období posledních deseti let (s. 13). Jako referenční vzorek si bere oceněné beletristické knihy v soutěži Zlatá stuha a v anketě Suk – čteme všichni. Tento výběr není možné považovat za vypovídající. Zaprvé proto, že se zde hodnotí estetická kvalita textů (a tedy inovativnost, právě schopnost překračování hranic a zavedených kategorií apod.), což je kritérium, které nám „převládající a rozšířené žánry“ neurčí – to by mohlo být vidět spíš na žebříčcích prodejnosti, a ještě lépe na nějakém výzkumu ohledně zastoupení žánrů v literatuře pro děti a mládež. Druhým zásadním problémem je, že se zde zohledňují pouze české knihy, a přitom překlady tvoří v českém literárním provozu zcela zásadní podíl (jak je ostatně vidět i v primární literatuře této práce). Zjištění o zastoupení žánrů je bez zohlednění překladových knih nekompletní.

Analýzy, které autorka provádí, nejsou nijak podrobné a většinou zůstávají na povrchu významu textů pouze v rovině shrnování obsahové stránky. Je přitom škoda, že stranou zůstává literární výstavba textů, která se zásadně podílí na jejich vyznění (nejen tedy jaká doba je zobrazena, ale také jak se ve vyprávění pracuje s časem – př. jak se dozvídáme o minulosti; nejen v jakém prostředí se příběh odehrává, ale také jak je toto prostředí zobrazeno – př. specificky město, nebo naopak příroda; jak je evokován zničený svět atd.).

Ve struktuře textu „Žánr dystopie v současné literatuře pro mládež“ není zcela jasné, proč jsou pro různé části diplomové práce využívána různá díla¹; proč se autorka nezaměřila na

¹ Např. kapitola 4.8 je nazvaná „současná dystopická literatura“, přestože texty analyzované v předchozích částech kapitoly 4 jsou také současné. Není jasné, proč zde autorka uvádí čtyři dosud nezmíněné texty, u kterých

stejně texty jak ve (dvou různých) analýzách, tak v didaktické části. V didaktické části se tak ve výsledku pracuje s úryvky z děl *Dárce* a *Člověk nula*, aniž by byly knihy předtím podrobeny rozboru.

I proto vyvstává otázka, zda je kniha *Člověk nula* skutečně zástupce žánru, jemuž má být diplomová práce věnována, tedy zda jde o young adult literaturu, potažmo literaturu pro děti a mládež. Podle nakladatelské anotace a zaměření edice Alterum, v níž kniha vyšla, nikoli („Dystopie oceňované ruské autorky pro čtenáře George Orwella a Aldouse Huxleyho“).²

Jako problematickou vidím zvláště kapitolu „Dystopická fikce versus dystopická realita“, v níž se porovnává zobrazení „odporného“ světa v žánru dystopie, situovaného do smyšlené budoucnosti, a v žánru historického románu, zcela jednoznačně zasazeného do realistického světa a odkazujícího na historické události 40. let 20. století.³

Srovnávají se tu tedy dva zcela odlišné literární žánry, které mají různé normy (dystopie také vychází z „reálných zážitků“ – viz Orwell v Barmě a v poválečné Anglii; Zamjatin v Sovětském svazu –, ale zpracovávají je do určité *literární* podoby dystopie). To, na co se autorka snaží zbytečně složitě poukázat, je podobnost mezi světem zobrazeným v dystopii a fungováním (jakékoli) totality. Ze „srovnání“ *Rekruta 244* a *V šedých tónech* nevyplývá nic, co by šlo zobecnit pro žánr dystopie.⁴ Ony dva texty jsou v podstatě nesrovnatelné, autorka je pouze klade vedle sebe.

pouze shrne obsah, aniž by je dále analyzovala.

² To se projevuje i v didaktické části, v níž jsou využity úryvky z románu *Člověk nula* (druhá lekce; ukázky 3–7): Je takto zobrazené téma těhotenství a reprodukce skutečně vhodné pro devátou třídu?

³ Pomiňme nyní problematický výběr titulu *V šedých tónech*, jenž je sice založen na „skutečných událostech“, ale podle nakladatelských paratextů i autorských vyjádření se jedná o historickou *fikci* (není to tedy o dokument referující k realitě, který bychom mohli ověřit). Nejde tedy o srovnávání s realitou.

S tím souvisí i didaktický cíl; postavit výuku o historických událostech (zde v pobaltských zemích během druhé světové války) na fikčním románu je velmi sporné, a to i vzhledem k tomu, že se zde nezmiňuje případné mezioborové propojení s dějepisem, potažmo korekce dle historiografických dokumentů či studií. Ostatně sama autorka zjevně nekriticky přejímá informace z románu, jako by to byla historická fakta. Možná budou správně data či místní názvy, ale brát zobrazení „hodnot“, které fiktivní postavy vyznávají, za bernou minci, tedy že to „tak skutečně“ bylo, není možné. Právě zvláště hodnoty jsou zde zcela v intencích *románu*, aby dosahoval co největší působivosti.

⁴ Jako závěr autorka uvádí: „Jako hlavní rozdíl vnímám to, že *V šedých tónech* je dystopická realita, která se stala, popisuje to, co se opravdu událo, důvodem je pak často to, aby se na toto nelidské zacházení nezapomnělo, aby se neopakovalo. Dystopická fikce pak popisuje to, co by se stát mohlo“ (s. 54). To ale autorka věděla už dříve a nebyla k tomu potřeba celá kapitola 5.

Vztah reality a dystopie je právě takový, že to, co vidíme v realitě, může být ve fikci dovedeno do extrému (př. sledování, technologie, společenský vývoj apod.). V realitě nejde o dystopii, ale o (jakkoli děsivou) skutečnost, která se prostě stala nebo děje. Oproti tomu dystopie je (z podstaty fikční) *literární* žánr, který má svá pravidla, typické motivy, strukturu apod.

„Dystopická realita“ tedy nenesou shodné znaky s dystopií. Jedná se pouze o metaforické pojmenování odporné reality jako „dystopické“.

V didaktické části autorka naznačuje práci s texty, i když by asi bylo záhodno detailněji rozpracovat, jak konkrétně se bude s úryvky pracovat, zvláště jak budou úkoly/otázky formulovány. Například u třetí hodiny (prostředí) je nejasné, k čemu je potřeba pět ukázek (přitom 4 z jedné knihy), když se k nim všem kladou stejné otázky. U čtvrté lekce není zřejmé, zda žáci vědí, že v expertních skupinách četli různé texty, přestože v domovských skupinách mají následně dávat své informace do jednoho celku.

Při důkladnějším rozpracování by se možná autorce vyjevilo i to, že do zamýšlené práce s úryvky leckdy projektuje svou znalost celé knihy. Například u *Dárce* nemusí být otázka lidských práv z úryvku zcela zřejmá pro žáky, kteří knihu nečetli. Lidská práva jsou společenský konstrukt – a z ukázek není jasné, že jsou porušována, spíš jsou v této fiktivní společnosti pojímána jinak.

(V první hodině se lidským právům věnuje prostor na úkor znaků žánru dystopie – jakkoli má být cílem, že „žák vyhledá znaky dystopické literatury, charakterizuje dystopický žánr“, reflexe se vztahuje k lidským právům; řešením by pak možná bylo téma lidských práv přesunout do hypotetické druhé lekce, věnované společenskému systému, s nímž ostatně souvisí.)

Jako problematické vidím, že ukázek nevyplývá zřetelně, že jde o dystopie, a to zvláště kvůli nejasnému časovému určení. A přitom právě časová situovanost (do blízké či vzdálené budoucnosti) je určujícím znakem žánru. Vybrané úryvky zařazené do modelových hodin by teoreticky mohly být i z dobrodružných/fantastických/fantasy románů, popisujících nějaké fiktivní společenství. Žáci tak nemusí žánr dystopie jasně rozeznat, a vyučující jim ho musí podsouvat vlastní aktivitou. Nápadné je to zvláště v (problematické) páté lekci, v níž rozdíl mezi dystopií a historickým románem mohou žáci poznat pouze podle data v ukázce č. 24 a zmínky o NKVD v ukázce č. 19 (otázka je, zda je to pro žáky 9. třídy pochopitelné), ukázky 20 a 22 žádný takový signál neobsahují.

Ve výsledku se tedy jedná o práci s jasným záměrem a přehledným zpracováním, která však obsahuje množství nedotažených míst, zjednodušujících formulací či problematických tvrzení. Magisterskou práci „Žánr dystopie v současné literatuře pro mládež“ doporučuji k obhajobě a věřím, že autorka některé z těchto nejasností během obhajoby objasní.

Kateřina Váchová ve své práci sice definuje, co by mohla nebo měla být dystopie, literatura pro děti a mládež, young adult, ale ve výsledku nedokládá, jak se ony young adult dystopie liší od „klasických“ dystopií typu *1984*, *My*, *Podobenství o rozséváči* apod. V rámci obhajoby by proto bylo vhodné, aby autorka objasnila, čím je určeno zaměření analyzovaných textů na dětského či dospívajícího čtenáře a v čem jsou podle ní specifické znaky této skupiny textů, tedy young adult dystopie.

V souvislosti s didaktickým zaměřením práce bych také ráda explicitně slyšela, jaké znalosti by si podle autorky žáci měli odnést o žánru dystopie, co by pro ni bylo to podstatné, k čemu by je směřovala.

Dalšími tématy k diskusi by mohlo být:

Jakou roli hrají ve vybraných textech ona klíšé, na které autorka v práci průběžně upozorňuje. Otázka zobrazení hodnot se rozebírá pouze v problematické kapitole 5, přestože by bylo vhodné je vzít v potaz i v analýzách v kapitole 4. Jaké je tedy typické hodnotové rozvržení v young adult dystopiích?

„Jelikož se v utopiích vytváří představa světa rozšířená o iluzi něčeho lepšího, leckdy tato představa stojí v opozici se současným stavem světa a je anti-světlem, anti-realitou“. Skutečně je tato představa v opozici k současnému stavu světa? Vše je jinak, než jak je to v aktuálním světě? Jaký je tedy podle autorky vztah utopie k realitě?

V Praze dne 21. 8. 2023

.....
Podpis